

Ac satis esse putat, quod numine credat in uno.
 Quid colet ille Deum, qui Verbum non colit ejus?
 Qui non Virtutem simili veneratur honore?
 Quique invisibilem incomprehensibilemque fatetur
 Esse Deum, hic etiam Christum si cogitet, idem
 Inveniet. quoniam Verbum comprehendere nemo,
 Nemo videre potest; opera ejus sola videntur.
 In Patre Natus enim, in Nato Pater omnia fecit,
 Et quidquid virtute dedit, pietate tuetur.
 Sic fuit, et steterit versus Salvator in ævum,
 Qui tulit errores, qui fecit vera videri,
 Flacatoque Patri pereuntem reddidit orbem.
 Nec mirum, si cuncta regit, qui cuncta creavit,
 Qui dedit ex nihilo totum, lucemque tenebris
 Prætulit, atque diem jussit succedere nocti;
 Quodque in carne fuit, carnis peccata remittit.
 Cerauit enim, fragilem faciles incurrere lapsus,
 Corripiensque tamen veniam dabit omnibus unam,
 (Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit)
 Plusque pius quam justus erit. Si denique justus
 Esse velit, nullus fugiet sine crimine pœnam:
 Justus enim mala condemnat, pius omnia donat.
 Hoc facit, ut rata sint venturæ munera vite,
 Et quod culpa tulit, rursus indulgentia reddat:
 Quæ si non fuerint plebi concessa roganti,

A Tunc prope nullus erit delicto liber ab omni.
 Qui possit meritis promissa luce potiri?
 Tangere tunc lætis cœlorum regna libebit;
 Tunc poterit mors ipsa mori, quum tempore toto
 Vita perennis erit, quia tunc in sede beata
 Nullus peccandi locus est, ubi nulla cupido est.
 Gloria tanta manet populo servata fideli.
 Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc quoque munus,
 Quod peccatorem quem pœnitet, antea lapsum,
 Non facis in numero turbæ peccantis haberi:
 Quippe satis pœna est, cum sit sua culpa dolori;
 Supplicium proprium timor est; tormenta reatus
 Tum veluti patitur qui se mernisse fatetur.
 Quid poterit melius, vel quid moderatius esse?
 Judicat, inquirat, castigat, parcat, honorat,
 Omnia qui vincit, nec ab ipsa vincitur ira.
 B Quod de præsentis jam cernimus esse futurum;
 Nam cum sæpe minax horrentia nubila cogit,
 Et terrore pio rutilo nimis igne coruscat,
 Tristibus et pluviis, et nubibus intonat atris,
 Omne genus timet interitum; sed vita potestas
 Desinet, et pariter cœlum mentesque serenat.
 Hoc quoque tunc sperare jubet, qui se modo cuncta
 Perdere posse probat, si perdere velle recusat.
 Sic iteranda salus venturo ostenditur ævo,
 Æternique Dei pietas æterna manebit.

COMMENTARIUS

quarto nomen hoc Gentilibus aptari cœpit, quum iidem C
 ab urbibus pulsati in *Pugis* agrisque profanam adhuc
 religionem exercerent. Mur.

Si vitat. In Ms. legebatur: *Si qui idola vitat.* Emen-
 davi. Mur.

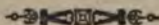
Numine. Ita scribere placuit pro nomine, quem-
 admodum habet Ms. Mur.

Versus Salvator. Illud versus mihi parum arridet.
 Fortasse versus scribendum est. Mur.

Vita potestas. Errorem aliis tollendum relinquo.
 Mur. — Illud *vita potestas* heic plane mortuum. Mu-

ratorius errorem aliis tollendum relinquit: Fabricius
victa conjiciebat. Gemina, ni fallor, lectio est *vita*
potestas. Quando, inquit, signa majestatis suæ prodit
 supremum Numen, omne genus interitum timet: sed
potestas ejus simul ac *vita est*, vel apparuit, desinet;
 atque ita cœlum, antea nubibus atris incinctum, se-
 renat, et mœstas hominum mentes redivivo splendore
 consolatur. Quæ antecedunt et sequuntur hæc satis
 adjuvant, ut plura addere necesse non habeamus.
 Vonck. — Huic Vonckii emendationi calculum ad-
 jicit Anonymus lipsiensis.

DE SANCTO VICTORINO EPISCOPO PETAVIONENSI ET MARTYRE PROLEGOMENA.

ARTICULUS I.

Ejus vitæ Synopsis.

Quo tempore clarus? Varia de eo Hieronymi tes-
timonia. Quid ante Hieronymum Optatus Milevitanus?
 — Victorinum græcæ originis aut in confinio Græciæ
 saltem oriundum fuisse, ex iis, quæ Hieronymus
 attulit, tuto satis collegisse videtur Caveus (1). Pe-
 tavionensis (2) in Pannonia superiore ad Dravum

(1) Cave., *Hist. litter.*, tom. 1. pag. 447.

(2) Ita quidem legendum docuit, errore obsoleto,
 quo *Pictaviensis* Aquitanicæ in Gallia a Baronio ad

D fluvium erat ex oratore episcopus, ut non uno loco

annum 307, num. 16, aliisque multis ferebatur epis-
 copus, funditus extirpato, Lannois Franco Gallus
 peculiari doctaque dissertatione, Parisiis, 1653, in-8°,
 et in opp. Collect. tom. II, P. 1, pag. 634, et seqq.
 In hac enim demonstrat, in quinque O. Hieronymi
 locis, ubi de Victorino sermo habetur, bis scilicet in
 Catalogo, cap. 74 et 101, semel adversus Vigilantium,
 semel adversus Helvidium, ac tandem semel in tri-
 gesimo sexto Ezechielis capite reperiri in antiquis
 editionibus *petavionensis*, vel *petavionensis*, vel *pic-*
taviensis, vel *pictubionensis*; idque nominis habere in
 Usuardi, Adonis et aliis vetustis martyrologiis, ut et
 in priori Merlini conciliorum editione, atque in edi-

nos docet Cassiodorus (1) circa annum 290, iudice A laudato Caveo, juxta Sixtum autem senensem (2) floruit circa annum 270. Martyrium subisse dicitur secundum vulgarem opinionem sub Diocletiani persecutione anno 305 (3). Notante tamen Ceillero (4) exacte determinari nequit tempus, quo martyrium passus fuerit. Equidem verisimile videtur sub Diocletiano saeculo iv, ineunte martyrio coronatum fuisse, siquidem suos viros illustres enumerans sanctus Hieronymus (5) Victorinum nostrum proxime praeposit Pamphilo presbytero, qui anno cccix, martyrium subisse sub Maximino comperit, ut probe animadvertit Tillemontius (6). Ejus Natale quarto nonas novembris in martyrologiis celebratur. Verba sunt Adonis ad hunc diem: « Natalis S. Victorini Pitavienensis Episcopi, qui persecutione Diocletiana Martyrio coronatus est. »

Dum inter Latinos patres Victorinum recenset Doctor maximus (7), Ecclesiae columnam ipsum appellat (8); qui et *Origenis Tractatus* non ut interpres, sed ut proprii operis auctor transtulerit (9): attamen inquit (10) non aequè Latine ut Graece noverat; unde opera ejus grandia sensibus, viliora videntur commentatione commentarii in Apocalypsin, huic auctori ad cripti. Ex tot testimoniis variisque, quas profert, rationibus colligit tandem vir doctus, Victorinum illum, Pictavii Episcopum non fuisse, sed cuiusdam urbis Pannoniae, olim Petavio, sive Petavio, nunc vero Petav, nuncupatae. Fuit autem Petav Colonia et oppidum in Carnis (finibus Styriae et Slavoniae) Tacito dicta; et juxta recentiore partitionem in ducatu Styriae circuli Austriaci oppidum ad archiepiscopatum salisburgensem seu juvaviensem hodie spectans. Addit insuper Launoius Fortunatum pictaviensem presbyterum, qui complures Galliae episcopos carnibus celebravit suis, multo magis certe laudavisse martyrem, qui primus apud Pictavos christianam religionem suo sanguine consecrasset. Neque de Victorino verbum ullum fecit in Historia, vel in opere, quod de martyribus Gregorius Turonensis composuit. Quo profundo silentio pictaviensis ille Victorini episcopus obruitur.

(1) De quo libro (Ecclesiaste) et Victorinus de oratore episcopus nonnulla disseruit. Cassiod., *Institut. div. lit. C. V.*, tom. II, pag. 512, cap. 7, pag. 513 et cap. 9.

(2) Sixt. sen., *Bibl. S.*, lib. IV, pag. 508.

(3) Caveo., *Hist. littér.*, l. c.: Pagnus, ad ann. 305, not. 9; Basnage, ad ann. 305, n. 16; Tillemont, *Mémoire*, tom. V, pag. 155.

(4) Ceillier., *Hist. Génér.*, tom. III, pag. 545.

(5) Hieronym., *de Script. Eccles.*, cap. 74.

(6) Tillemont., *Mémoire*, tom. V, P. II, pag. 215, edit. Bruxell., pag. 125.

(7) Hieronym., *praefat. ad commentaria in Matth.*, pag. 7, tom. VII, edit. Venet., 1769, in 4°, legisse me fateor in Mathaeum... et Latinorum Hilarii, Victorini, Fortunatiani opuscula.

(8) Si auctoritatem suo operi praetulerat Rufinus, volens quos sequeretur ostendere, habuit in promptu Hilarius confessorum... habuit Ambrosium... et Martyrem Victorinum, qui simplicitatem suam in eo probat, dum nulli molitur insidias. De his omnibus tacet, et quasi columnis Ecclesiae pretermittis, me solum pulicem et nihil hominem consecratur. Hieronym., a Rufin. in *Apolog.*, lib. I, pag. 551, et edit. Venet., tom. II, n. 2, pag. 459.

(9) Hieronym., *Ep.*, 41, p. 546, et edit. Venet., *Ep. ad Pammach.*, et *Ocean.* 84, n. 7, tom. I, p. 529.

(10) Id., *de vir illustr.*, cap. 74, p. 914.

positione verborum. Atque in eandem sententiam ad Paulinum scribens (1): *Inclyto*, ait, *Victorinus Martyrio coronatus, quod intelligit, eloqui non potest* (2). Et alibi: *Sanctae memoriae martyr Victorinus cum apostolo dicere poterat, et si imperitus sermone, non tamen scientia* (3). Ac rursus: *Victorino Martyri in libris, licet desit eruditio, tamen non desit eruditionis voluntas* (4). Quod quidem dictum Hieronymianum de saecularium disciplinarum eruditione accipiendum esse, ex ipsius Epistolae argumento post Sixtum Senensem (5) colligunt Possevinus (6), Launoius (7), et Gallandius (8). Horum si vera sit sententia, inquit cl. Schoenemannus (9), quid Cassiodoro (10) faciamus, qui Victorinum ex oratore episcopum factum esse scribit? Legulejusne ex plebe fuit Victorinus? Nam oratoris professio etsi exquisitori doctrina facile careret, plus tamen requirebat, quam eruditionis voluntatem, neque equidem modo leviter iis copiis fuisset tinctus, sine quibus ars ista nulla plane esse poterat, qui Hieronymus in scriptis ejus omnem prorsus eruditionem desiderare potuerit, video. Sed cum tam pauca nec ea quidem certa hujus Victorini supersint, vix hanc questionem dirimere licebit. Ante Hieronymum vero meminerat Victorini Optatus Milevitanus (11) illum referens in album adsertorum Ecclesiae catholicae, a quibus superati sunt Marcion, Praxeas, Sabellius, Valentinus, et caeteri usque ad Cataphrygas, temporibus suis nimirum a Victorino Petavienensi, et Zephyrino Urbico, et a Tertulliano Carthaginensi. Cui concinit idem Hieronymus, sanctum Martyrem adversus omnes haereses sylum acuisse testatus (12).

ARTICULUS II.

De scriptis S. Victorini Episcopi et Martyris sinceris.

Recensio operum S. Victorini. — Scripsit sanctus Victorinus episcopus et martyr Hieronymo teste (13)

(1) Id., *Ep.* 49, ad Paulin., tom. IV, p. 567, et edit. Venet., *Ep.* 58, n. 10, tom. I, p. 526.

(2) Ex hisce locis conjicit perdoctus Lardnerus, *Glaubwürdigkeit der evangelischen Geschichte*, Part II, tom. III, pag. 186, quod Victorinus plerumque sua opuscula Latine scripserit, utpotè illius regionis, in qua Episcopus erat, vernacula, cujus proprietatem ac elegantiam parum attigerat; Graecorum enim, notante Caveo, in quibus plurimum versabatur, idioma, Latine scribentis stylium omnis, ut solet, vitavit. Unde illius opera praecelara sententia, sed obscura sermone erant, uti observat cl. Berti, tom. II, *Hist. eccles.*, dissertat. IV § 24, p. 480, edit. Auguste Vindel., in-8°, 1761.

(3) Hieronym., in *prolog. Comment. in Isai.*, tom. IV, pag. 5.

(4) Id., *Ep. ad Magnum. orat.*, § 5, tom. I, p. 427.

(5) Sixt. Senen., *Bibl. Sanct.*, lib. IV, p. 486.

(6) Possevin., *Apparat. S. c.*, tom. II, p. 525.

(7) Launo., loc. cit., p. 645, seqq.

(8) Galland., *Bibl. veterum patrum*, tom. IV, *Proleg.*, cap. 2, p. 5, n. 4.

(9) Biblioth. lat. Patr., *Hist. liter.*, cap. 5, num. 8, pag. 143.

(10) Cassiodor., loc. cit.

(11) Optat. Milev., *de Schism. donatist.*, lib. I, cap. 9, p. 8, edit. Amstelod.

(12) Hieronym., *de vir. Illustr.*, in catal., cap. 74.

(13) Idem, loc. cit.

Commentarios in Genesim, in Exodum, in Leviticum, in Esaiam, in Ezechielem, in Habacuc, in Ecclesiasten, in Cantica Canticorum, in Apocalypsin Joannis, adversus omnes hæreses, multaque alia; quæ tantum non omnia intercidissee temporis injuria videntur. Neque Trithemius (1) indicem operum S. Victorini adauget, seu mutato duntaxat ordine illius opuscula recenset. Opera pretium tamen esse arbitramur, ut de iisdem operibus distinctius disseramus.

Primum itaque opusculum S. Victorini martyris, cujus S. Hieronymus in catalogo meminit, est commentarius in librum primum Moysis seu expositio in Genesim. Alibi S. Hieronymus (2) occasione questionis a Damaso papa propositæ: *cur Isaac vir justus et Deo carus non illi cui voluit, sed cui noluit, deceptus errore benedixit?* adducit scriptum aliquod sancti B Victorini in cap. xxvii, Geneseos.

Tractatus de fabrica mundi, videtur excerptum ex commentariis in Genesim.— Ex ejusdem commentario in Genesim, ut videtur, excerptum superesse putant Caveus et Lardnerus (3) fragmentum, quod in exemplari Ms. ita inscribitur: *Incipit tractatus de Fabrica mundi S. Victorini.* Illud autem in lucem extulit Guilielmus Caveus ex vetusto Lambethanæ Bibliothecæ archiepi-copi cantuariensis codice 800 circiter annorum descriptum, iterumque ad fidem codicis ejusdem, qui unus extat, recognitum, cum aliquot virorum doctorum, Henrici Mauriti, et Joannis Batteley conjecturis margini adpositis. Sed cum Cavei editio minus accurate ad exemplar Ms. exacta visa fuerit, idem opusculum tertio recensuit J. Walkerus, qui et nonnullas adjecit annotationes criticas, ut nuperus editor caveanæ historiæ literariæ nos edocet (4).

Hoc fragmentum genuinus S. Victorini fœtus.— De fragmenti porro sinceritate, non est profecto, cur jure quis dubitet, inquit perdoctus Gallandius (5). Sive enim spectes venerandam codicis antiquitatem; sive nomen Victorini, quod in Mss. exemplaris fronte conspicitur; sive operis argumentum, quod Victorinum pertractasse, in Geneseos nimirum expositione, a veteribus proditum; sive stylum auctoris rudem et incompositum, uti ex Hieronymo discimus; sive potissimum chiliastarum placita heic adserta (6), quæ sane Victorinum fuisse sectatum, auctor est idem Hieronymus (7), omnia demum aperte clamant, hunc

(1) Trithemius, cap. 46, *de scriptor. ecclesiast.*

(2) « Quoniam autem pollicitici sumus, et de eo quid significaret, in figura adungere, Hippolyti martyris verba ponamus, a quo et Victorinus noster non plurimum discrepat: Non quod omnia plenius executus sit, sed quod possit occasionem præbere lectori ad intelligentiam latiore. » Hieronym., *ad Damas.*, Q. III, pag. 569, in tom. II, Bened., al. Ep. 125, et in noviss. edit. Venet., in-4°, tom. I, Ep. 56, n. 16, p. 169.

(3) Cave, *Hist. literar.*, tom. I, pag. 147, Lardner, *Glaubwürdig.*, part. II, vol. III, pag. 189, et Galland., *Biblioth. veterum patrum*, tom. IV, *Proleg.*, cap. 2, pag. 6.

(4) Cave., L. c. p. 149.

(5) Galland., loc. cit., p. 6.

(6) Victorin., *de Fabrica mundi*, sect. IV.

(7) Hieronym., *de vir illustr.*, in catal., cap. 18.

libellum, sive ἀποσπασματίον quoddam ex commentariis in Genesim, Victorino Petavionensi vindicandum. Sed conferas velim, pergat Gallandius, inprimis quæ habet auctor § 5, de septem Ecclesiis, ad quas suas misit Epistolas apostolus Paulus, cum iis, quæ Victorinus ediderit de iisdem septem Ecclesiis Paulinis, in suis scholiis in Apocalyp., I, 16, de quibus paulo post dicendum.

Ex commentariis in secundum et tertium Moysis libros, in Ezechielem, Habacuc et Canticum haud quidquam ad nos pervenit, sed omnia injuria temporis interiere.

Expositionis in Isaiam prophetam mentionem fecit S. Hieronymus in prologo commentarii sui in hunc prophetam hinc verbis (1): « Magnique laboris et operis est, omnem Isaie librum velle edisserere, in quo majorum nostrorum ingenia sudaverunt, Græcorum dico. Caterum apud Latinos grande silentium est, præter sanctæ memoriæ martyrem Victorinum, qui cum Apostolo dicere poterat, etsi imperius sermone, non tamen scientia. » Alibi allegat interpretationem sancti martyris nostri Victorini textus Isaie, VI, 2, mysticam hunc in modum (2): *Sex alæ uni, et sex alæ alteri.* Victorinus noster duodecim apostolos interpretatus est. Heic porro illud adnotasse haud otiosum fuerit, observat perdoctus Gallandius (5), scripsisse quidem Victorinum in Isaiam commentaria, sed non *juxta editiones quatuor* (scilicet juxta LXX, Aquilæ, Symmachi, et Theodotionis) *usque ad visionem quadrupedum in deserto*, ut ex B Hieronymi prologo in expositionem Isaie minus recte arguerunt Launois (4) et Hodius (5). Non enim de Victorino, verum de Origene id tradidisse sanctum doctorem, ex ipso contextu compertum sit: quod probe perspexit eruditus Grabius (6).

Commentariis in Ecclesiasten Victorini.— In suo commentario in Ecclesiasten D. Hieronymus adducit expositionem S. Victorini in cap. IV, 13, hisce verbis (7): « Origenes et Victorinus non multum inter se diversa senserunt. Post generalem illam sententiam, quæ omnibus patet: quod melior sit adolescentulus pauper et sapiens, quam rex senex et insipiens: et quod frequenter evenit, ut ille per sapientiam suam de carcere regis egrediens, imperet pro dominatore perverso; et rex insipiens perdat imperium, quod tenebat: super Christo et Diabolo hunc locum interpretati sunt, quod puerum pauperem et sapientem

(1) Hieronym., *Prolog. in Isaiam*, p. 5, et tom. IV, edit. Venet., p. 5.

(2) Hieronym., *ad Damasum*, tom. III, pag. 518, edit. Bened., al. Ep. 142, et edit. Venet., tom. I, Ep. 18, n. 6, p. 50, *de Seraphim*.

(3) Galland., loc. cit., p. 5, n. 2.

(4) Launois, loc. cit.

(5) Hodius, *de Biblior. text. origin.*, lib. III, part. II, cap. 1, § 4, p. 345.

(6) Grab., *de vitiis LXX, interp.*, cap. 2, § 12, pag. 66.

(7) Hieronym., *Comment. in Ecclesiasten*, tom. II, p. 741, in lit., et edit. Venet., tom. III, p. 425, c. D.

Christum velint. » Meminit etiam Cassiodorus commentarii sancti Victorini ita inquit (1) : *De quo libro (Ecclesiaste) et Victorinus... nonnulla disseruit.* Ex hoc Cassiodori loquendi modo verisimile adparet, Victorinum quædam duntaxat loca Ecclesiasticis exposuisse.

De Commentario S. Victorini in Matthæum.— Sanctus Hieronymus in catalogo nullam mentionem facit de expositione S. Victorini in Matthæum. Verum in prologo sui commentarii in hunc evangelistam hæc habet (2) : *Legisse me fateor... et latinorum Hilarii, Victorini, Fortunatiani opuscula.* Cassiodorus (3) vero discrete ait : *De quo (Matthæo) et Victorinus ex oratore episcopus nonnulla disseruit.* Unde conjicit vir perdoctus Lardnerus (4), opusculum S. Victorini aut breves duntaxat observationes, aut expositiones singularium solummodo locorum laudati Evangelii complexum fuisse.

Commentarii in Apocalypsin divi Joannis a sancto martyre nostro adornati meminit et D. Hieronymus et Cassiodorus, qui ultimus de eo in hunc modum scribit (5) : « De quo libro (Apocalypsi) et Victorinus sæpe dictus episcopus difficillima quædam loca breviter tractavit » Hiæc verbis iudice Caveo (6) innuit Cassiodorus, Victorinum non tam integram Apocalypsin commentario illustrasse, quam difficilliora quædam loca tractasse. Generatim autem animadvertit illustris Ceillierus (7) : Neque certum esse, num sanctus Victorinus integros commentarios conscripserit, neque utrum libros sacros a capite usque ad calcem exposuerit. Siquidem satis manifeste adæverat Cassiodorus, sanctum episcopum nonnulla quædam loca Ecclesiasticis, S. Matthæi, atque Apocalypseos explicuisse.

De S. Victorini scholiis in Apocalypsin Joannis.— Alterum porro ex Victorini scriptis, quod ad nos usque pervenit, sunt ejus scholia in Apocalypsin, quæ primus ex bibliothecæ casinensis codice in lucem eruit Basilius Millanius, monachus casinensis : prodieruntque Bononiæ, in-8° apud Ant. Giaccarellum et Peregrinum Bonardum, anno 1558. Questus equidem est primus hic scholiorum editor, codicem Ms., quo usus est, adeo fuisse librariorum inscitia corruptum, ut sæpe vix divinando rectum posset assequi sensum.

De opere autem, deque illius auctore, nec non de cura, quam in eo illustrando impendit, haud otiosum fortasse fuerit ipsum audire, lectorem suum alloquentem his verbis : « Ut ne quid esset, » inquit, « in quo me aut plane indiligentem argueres, aut etiam accusares ut audacem, amice lector, sedulo diligenterque cavi; nam et opusculum hoc

accuratissime perlegi; et cum multa in eo possem contra rectam scribendi rationem dicta improbare, nihil tamen fere loco mutavi, sed ea ejusmodi-cunque fuerunt, adnotavi, ut tuo potius vel starent, vel caderent iudicio. Libellus certe ejusmodi est, ut cum magnam piis ac religiosis hominibus, qui hoc genus scriptis delectantur, utilitatem, tum vero ad ea etiam cognoscenda, quæ in Apocalypsi altissimis recondita sunt sensibus, adjumenti plurimum sit allaturus. Stylus autem tametsi a prisco illo candore linguæ latinæ, puritateque multum abest, quod temporum inclinatio jam, si non prorsus collapsæ cum imperii majestate rei litterariæ mores, et gallicæ nationis, quæ necdum, ut nunc est, tum ingeniis, tum præstantissimarum artium cognitione culta erat, peregrinitatem referat : tantum tamen auctor iste brevitate sua præstitit, ut quorundam verborum insolentiam utilitas argumenti abunde pensare possit. Nos certe cum idem ipse non verba quibus identidem impropriis et longe ab usu recte loquendi semotis utitur, sed sensus ipsos sequatur; nolimus in verbis eo ipso videri doctiores. Itaque vestigiis illius insistentes, quæ animadversione imprimis digna visa sunt, infra hic adnotamus. » Hactenus et Basilius Millanius editor : qui quidem, si ei locus Hieronymianus succurrisset de Viris illustribus superius nobis memoratus, neque gallum fuisse Victorinum, seu pictaviensem episcopum existimasset, neque de stylo ejus incompto adeo doluisset.

Hæc autem ex editore nostro propterea imprimis describenda censuimus, inquit Gallandus (1), quod hujusce opusculi editio, unica enim vero adeoque perrara, eos ad unum omnes hactenus latuerit, qui tum hoc, tum superiore sæculo de scriptoribus ecclesiasticis egisse noscuntur. Si enim iis perspecta fuisset illa, nullus dubito, quin ejusmodi scholia tanquam genuinum Victorini factum excepissent, agnovissentque simul, subditivum omnino esse, utpote mire interpolatum, commentarium in Apocalypsin, qui sub ejus nomine in bibliothecis Patrum circumfertur. Et primum quidem ex Cassiodoro discimus (2), Victorinum *de libro Apocalypseos difficillima quædam loca breviter tractasse* : quæ quidem notatio et nostris scholiis apprime congruere noscitur, et a pervulgato commentario aliena esse comperitur; ut cuilibet utrumque opus conferenti perspicuum fiet. Deinde quod rei caput est, in nostris scholiis regni millenarii nota comparet (3); quod sane Victorinum cum aliis antiquioribus agnovisse, superius ex Hieronymo accepimus.

Haud tamen dissimulandum videtur, scholia sua concludere Victorinum his verbis : « Ergo audiendi non sunt, qui mille annorum regnum terrenum esse confirmant, qui cum Cerintho hæretico sentiunt. »

(1) Galland., loc. cit. p. 6.

(2) Cassiod., loc. cit., cap. 9.

(3) Victorin., *schol. in Apocalyp.*, 1, 15;

xx, 6

(1) Cassiodor., *institut. divin. lit.*, cap. 5.

(2) Hieronym., *Prolog. in Matth.*, pag. 8, et edit. Ven. L., tom. viii, p. 7.

(3) Cassiodor., *ibid.*, cap. 7.

(4) Lardner, loc. cit., p. 191.

(5) Cassiodor., loc. cit., cap. 9.

(6) Caveo loc. cit., p. 147.

(7) Ceillier., loc. cit., p. 345 et 346.

De quibus equidem illud primum dixerim cum Sixto A senensi (1), ab aliena manu fortasse ita fuisse castigatam absurdam Victorini sententiam, in ejusque locum eam, quæ nunc habetur, repositam. Deinde vero existimaverim potius, verba hujusmodi revera fuisse a Victorino conscripta, quo nimirum ab ea regni terrestris opinione qua semel imbutus fuerat, propulsaret, quidquid maxime vitiosi placita Cerinthiana in illam invexerant: haud secus ac Justinus martyr, qui eandem sententiam amplexus: «Credentes in Christum,» inquit, (2) «et eorum quæ tum ab ipso, tum a prophetis tradita sunt, veritatem agnoscentes, sciunt se una cum eo in illa terra futuros, et æterna ac incorrupta bona hæreditate accepturos.»

ARTICULUS III.

De sancti Victorini operibus aut dubiis aut suppositiis.

Pervulgatus in Apocalypsin commentarius Victorino abjudicandus. — Exstat in SS. Patrum bibliothecis (3) commentarius in Apocalypsin, cui titulus est: *Victorini pitabonensis episcopi*; num vero illius sit genuinus fœtus, inter eruditos adhuc controvertitur. Perdoctus Caveus scribit (4): «Aut ejus non esse, aut mire interpolatum et mutatum necesse est. In suo etenim commentario Victorinum chilistarum errori favisse, diserte tradit Hieronymus (5), quem tamen hujus commentarii auctor strenue impugnat, dogmata istud Cerintho hæresiarchæ adscribit. Citat etiam Theodorus, historiæ ecclesiasticæ sub Justiniano conditorem, cujus collectanea habemus hodie, ut alia mittam. Unde evidentissime colligitur, Victorini si sit, egregias interpolationes passum esse, et aliam plane induisse faciem, ex quo e Victorini manu primum prodit.»

Basnagus de laudato Victorini commentario in Apocalypsin hunc in modum pronuntiat (6): «Multis ille liber fabulis refertus est. Existimat Jeremiam nondum vita abiisse; Neronem futurum antichristum, et in mundi fine venturum. Eo inclinât clarissimus Dupin in nova sua bibliotheca, Victorini commentarium esse: *il y a apparence qu'il est de lui.* Victorino tamen abjudicandum esse existimamus, judicemque damus Hieronymum (in *Papia*, cap. 18, in *Catalogo*): Hic dicitur mille annorum judaicam edidisse *δεσπρώσειν*, quem sæculi sunt Irenæus et Apollinarius, et cæte-

(1) Sixt. Senen., *Bibl. sanct.*, lib. vi, annotat. 548.

(2) Justin. Martyr, *Dialog. cum Tryphon.*, c. 179.

(3) In *Biblioth. Paris.*, tom. I, Lugdun., tom III, pag. 414. Aliæ hujus Commentarii editiones recensentur in Jacobi le Long, *Bibliotheca sacra*, pag. 1005.

(4) Cave, loc. cit. pag. 147.

(5) Hieronym., in *Catalog.*, cap 18, et *præfat. in Commentar. Victorini.*

(6) Basnage, ad ann. 505, n. 16.

ri, qui post resurrectionem aiunt in carne cum sanctis Dominum regnatorum. Tertullianus quoque in libro de spe fidelium, et Victorinus pictavonensis, et Lactantius hac opinione ducuntur. » Commentarius vero adscriptus Victorino, *millenariorum* percellit opinionem (1): «Mille annorum regnum non arbitror esse terminum.... Ut mei sensus capacitas sentit proferri, quoniam denarius numerus Decalogum significat, centenarius virginitatis coronam ostendit. Qui enim virginitatis integrum servaverit propositum, et Decalogi præcepta fideliter impleverit.... iste vere sacerdos est Christi, et millenarium numerum perficiens, integre creditur regnare cum Christo, et apud eum recte ligatus est diabolus.» Doctissimus Lampe (2) valde probabile esse indicat, hunc commentarium falso Victorino adscribi. E contra eruditus Dupin postquam diversa in utramque partem adduxit argumenta, tandem concludit (3): «Non ergo adserendum, illud commentarium falso adscribi Victorino, quin vero similis est, illius esse genuinum fœtum.» Sapientissimus Tillemontius (4) pro more suo hanc quaestionem modeste ac diligenter pertractavit. Fateatur primo diversis ex rationum momentis *γνεσιότητα* illius commentarii in Apocalypsin in dubium revocari a non paucis; sed adserit dein, sibi videri multo plura superesse argumenta, quibus ad credendum inducimur hunc commentariolum tanquam genuinum, ex tot sancti hujus martyris operibus atque laboribus, quoddam *ἀποσπασμάτων* (reliquum) esse suspiciendum: interim tamen etiam largiendum, loca in favorem chiliasmi olim inibi obvia, subsequens temporibus mutationem passa fuisse (5). Quid quod etiam cl. Tillemontius alibi (6) quædam quoque momenta subjiciat, ex quibus intelligitur, cur ea loca, quæ modo de chiliasmo in laudato commentariolo habentur, vel corrupta vel interpolata sint. Occurrunt hæc loca ad finem præfati opusculi, atque cuilibet primo intuitu facile innotescit, horum stylum a præcedentium stylo multum differre. Ad hæc est, quod facile omnino credamus, ejusmodi alterationes diversos antiquos SS. Patres quoad idem dogma subisse (7). Nostra autem in præsentī casu conjectura magis adhuc confirmatur ex hoc, quod in ipsa hac interpretatione quædam adhuc vestigia de millenariorum opinione

(1) Victorin., *Comment.*, in *Bibl. magna patrum*, tom. III, pag. 421.

(2) «Quod eo minus congruum, cum librum hunc falso adscribi Victorino.... valde probabile sit.» Lampe, *Prolegom. in Joann.*, lib. I; cap. 4, n. 12, pag. 66.

(3) Dupin., *Bibl. des aut. eccles.*, tom. I, p. 194 et edit. lat. colon., p. 301.

(4) Tillemont., *Mémoir. Ecclés.*, tom. v, p. 218, et note 2, edit. Brux., p. 154.

(5) *Id.*, *ibid.*

(6) *Id.*, *ibid.*, note 3, p. 444, et édit. Bruxell., p. 312.

(7) *Id.*, Tom. II, *les Millénaires*, p. 251. Ubi adducit Sulpitii Severi Dialogum intitulatum *Gallum*, et S. Irenæi lib. v, adv. Hæres. capita quinque postrema, in quibus error millenariorum omissus fuit.

offendantur; cum inibi adseratur (1) omnes sanctos conventuros esse, et Dominum nostrum Jesum Christum adoraturus. Sive vero laudatus commentariolus Victorini sit, sive non, deprehenduntur tamen in eo varii antiquitatis characteres. Huc refert Tillemontius auctoris loquendi modum de Romano Senatu (2), quod nimirum ea tempestate ille nomine suo et auctoritate sua persecutiones adversus christianos decreverit. Dein quæ de Nerone scribit (3), hunc in modum: *Unum autem de capitibus occisum in morte, et plaga mortis ejus curata est, Neromen dicit. Constat enim dum insequeretur eum equitatus missus a Senatu, ipsum sibi gulam succidisse. Hunc ergo suscitatum Deus mittit regem dignum dignis, et Christum, qualem meruerunt Judæi.* Quæ opinio communior fuit in primitivis Ecclesiæ sæculis, quam in subsequis.—Tertio dum recenset Divi Pauli Epistolas, altum apud eum silentium de Epistola ad Hebræos (4). Jam vero ætate sancti Victorini nostri, apud Occidentales vulgata opinio erat, Epistolam ad Hebræos D. Paulum nequaquam habere auctorem. Sic insuper notatu etiam dignum in hoc commentario, quod, dum propheta cum Elia venturus commemoratur, nulla de Enocho mentio fiat; sed dumtaxat, tradatur aliquos Moysen, aut Elisæum loco illius opinatos fuisse (5). Quod vero ipsius auctoris opinionem spectat, ille putavit Jeremiam fuisse, utope ejus mors in scriptura non commemoratur. Hæc omnia respici possunt tanquam satis apta indicia antiquitatis laudati commentarii. Denique stylus in hoc opere observatus, cum character, quem de Victorini scribendi ratione S. Hieronymus notavit, optime convenit: quod scilicet *rudis et impolitus fuerit, grandia sensibus, et vilioru videantur Victorini opera compositione verborum.* Ita censet vir doctissimus Tillemontius de commentario in Apocalypsin, utut simul etiam animadvertat, tutissimum fore, si questio de vero auctore indecisa relinquatur (6), quod judicium utroque pollice subscripsit perdoctus Lardnerus (7). Econtra reverendissimus Dominus Ceillierus adfirmare non dubitat, hunc commentarium merito adscribi S. Victorino patavienensi Episcopo ac martyri (8); sed nulla alia in suæ senten-

(1) «Ubi illi (apostoli) primum steterunt, Ecclesiam confirmaverunt, id est, in Judæa, ubi omnes sancti conventuri sunt, et Dominum suum adoraturi.» Victorin., in *Apocal.*, p. 415.

(2) «Et vidi,» inquit, «mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, Decreto Senatus illius consummatæ nequitiae, et omnem contra fidei prædicationem etiam fatam indulgentiam ipse dedit decretum in universis gentibus.» Id., *ibid.*, p. 420, B.

(3) Id., *ibid.*, p. 420, D, et paria habet in scholiis in *Apoc.*, cap. xiii, p. 61, apud Galland.

(4) Id., *ibid.*, p. 415, E.

(5) Multi putant eum Eliam esse, aut Elisæum, aut Moysen, sed utriusque mortui sunt. Hieremiam autem mors non invenitur, quia omnes veteres nostri tradiderunt illum esse Hieremiam. Id. *ibid.* p. 418, D. Similia occurrunt in scholiis in *Apoc.*, cap. xi, p. 59, apud Galland., tom. iv.

(6) Tillem. loc. cit.

(7) Lardner. loc. cit. p. 195.

(8) Ceillier., loc. cit., p. 346.

tiae confirmationem adducit argumenta, præter ea, quæ ex Tillemontio supra notavimus. Nostra vero ætate viri eruditissimi Gallandius (1), Oelrichsius (2), et Schœnemannus (3) *Commentarium in Apocalypsin* Victorino abjudicant. Mihi vero perplacet viri acutissimi summique critici Joannis Launoy circa auctorem hujus commentarii judicium ita sentientis (4): «Ad Victorini commentarium in Apocalypsin, quem habemus in Bibliotheca Patrum, quod attinet, fieri potest, ut (si Cassiodoro creditur) partim illius sit, partim alterius: illius quidem in iis, quæ difficultum locorum explicationem continent: alterius vero, qui reliquorum locorum expositionem supplere. In summa res ista tota in eum adducta est statum, ut certum sit, nihil esse certi, quod vere affirmateque dici queat.»

Cæterum in laudato commentario hæc notatu digna offendimus præeunte cl. Ceillierio (5). Primo: In toto orbe septem ecclesias omnes esse, et septem nominatas, unam esse catholicam, Paulus docuit (6). Secundo, quod baptisma peccata auferat (7). Tertio, quod nicolaitæ nomen suum acceperint a Nicolao Diacono; quoque docuerint Idolothyta exorcizata licite manducari posse, pacemque fornicatoribus octavâ post lapsum die dandam esse (8). Quarto, auctor enumerat viginti quatuor Veteris Testamenti libros (9), nixus traditioni cujusdam Theodori (10). Ex eo-

(1) Galland., loc. cit., p. 6, in prolegom., cap. iii. Verba illius superiori articulo disserens de scholiis S. Victorini in Apocalypsin ad finem aduli.

(2) «Neque genuinus commentarius (in Apocalypsin) qui inveniri solet in Bibliothecis Patrum.» Oelrichs., *Commentarii de script. eccles. lat.*, Lipsiæ, 1791, p. 46.

(3) «Qui jam sub nomine illius (Victorini) extat *Commentarius in Apocalypsin* in Bibl. Patrum, tom. iii, eum non illius esse, aut certe misere mutilatum et interpolatum esse, ex Hieronymi in eum stricturis discimus, ubi chiliastarum opinionem auctorem favore dicit, quam hic potius impugnat et Cerinthi hæresin appellat. Magis etiam commentarius iste fraudis argueretur, si eo nobis uti liceret, quod Caveus in Cassiodoro (*de divin. lect.* c. 9.) manifesto deprehendere sibi visus est, Victorinum non tam integram Apocalypsin commentario illustrasse, quam difficultiora quædam loca tractasse.» Schœnem., *Biblioth. Histor. literar. Patrum latin.*, tom. 1, cap. iii, n. 8, p. 415, et seq., Lipsiæ in-8., 1792.

(4) Launoy, tom. ii, opp., part. 1, p. 646, et seq.

(5) Ceillier., loc. cit., p. 347.

(6) S. Victorin., *Comment. in Apocal.*, apud Bibl. Patrum Lugdun. tom. iii., p. 415. Similia occurrunt in scholiis in cap. ii. *Apoc.*, p. 55, apud Galland.

(7) Inproperium est peccatum pristinum, quod auferitur in baptismo, et incipit vocari homo Christianus: quod est, invocetur nomen tuum super nos.» Idem, *ibidem*.

(8) Nicolaitæ autem erant illo tempore ficti homines et pestiferi, qui sub nomine Nicolai ministri fecerunt sibi hæresin, ut delibatum exorcizaretur, et manducari posset, et quicumque fornicatus esset, octava die pacem acciperet. Id. *ibid.* Similia habentur in scholiis S. Victorini in cap. ii, *Apoc.*, apud Galland., tom. iv, p. 54.

(9) «Sunt autem libri Veteris Testamenti, qui accipiuntur, viginti quatuor, quos in Epitomis Theodori invenies.» Id., *ibid.*, p. 417. Confer Victorini schol. in cap. iv, *Apoc.*, p. 56, apud Galland.

(10) Quisnam is Theodorus, haud facile determi-

deni commentariolo constat, Apocalypsin tunc temporis omnino agnitam fuisse (1). Spectat denique iste commentarius etiam Epistolam ad Hebræos (2). In appendice ad totum tertium operum divi Augustini editionis maurinorum impressus habetur auctoris anonymi commentarius in Apocalypsin, desumptus plurimam quoad partem ex eo, qui præ se fert nomen sancti Victorini Petavionensis (3).

Huic commentario in Apocalypsin præfixa habetur Patrum (4) præfatio, Hieronymo adscripta, in qua Victorinus dicitur, idem sensisse cum Papa et Nepote; verum iudice viro doctissimo (5) absque omni fundamento ille prologus seu Epistola ad Anatolium D. Hieronymo adscribitur, nullusque Criticorum, quod sciam, eandem uti genuinam admittit.

Alia S. Victorino falsa adscripta opera. — Tribuuntur etiam sancto Victorino nostro *carmina duo*, quæ habentur in sacrorum poetarum collectione *Fabriciana de Jesu Christo Deo et homine* unum; alter titulus est *lignum vite*; sed conjectura plane incerta, et ut mihi videtur, inquit Caveus (6), cui consentiunt clarissimi Dnnaviri Oelrichsius et Schœnemannus (7), falsa.

Observat Tillemontius (8), quod in variis manuscriptis. Num Latinus, vel Græcus trium primorum sæculorum? Forte Gregorius Thaumaturgus, hoc nomine abs S. Hieronymo decoratus in catalogo, cap. 65. vel Theodotus a S. Clemente Alexandrino in excerptis, p. 74 et 795, citatus. Perdoctus Dupinius, qui non dubitat, quin laudatus commentarius ævo Justiniano antiquior sit, credibilis esse putat, citationem Theodori a quodam sciolo adpositam fuisse. Vide Tillemont., t. v., p. 313. Dupia loc. cit., p. 301.

(1) Patet hoc e formulis quibus Apocalypsin laudat istius libelli auctor. Verbi gratia Bibl. patrum tom. III, p. 419; « Liber apertus est, quem Joannes vidit. » Paucis verbis interjectis istum Joannem vocat Apistolam: « Sed quia dicit se scripturam fuisse Joannem, quanta locuta fuissent tonitrua, id est, quæcumque in Veteri Testamento erant obscura, et prædicata, vetatur scribere, sed relinquere ea signata; qui erat Apostolus, nec oportebat gratiam sequentis gradus in primo collocari. » Dissertit porro de tempore scriptæ Apocalypsis, et ad locum Apoc., x, 41, sic commentatur: « Hoc est, quoniam, quando hoc vidit Joannes, erat in insula Patmo, in metallum damnatus a Domitiano Cæsare. Ibi ergo vidit Apocalypsin. Et cum senex jam putaret, se per passionem accepturam receptionem, interfecto Domitiano, omnia iudicia ejus soluta sunt, et Joannes de metallo dimissus. Sic postea tradidit hanc eandem, quam acceperat a Domino, Apocalypsin. Hoc est, oportet te iterum prophetare. » Et ibidem, p. 420; « Intelligi oportet tempus, quo scriptura Apocalypsis edita est, quoniam tunc erat Cæsar Domitianus. Unus exstat, sub quo scribitur Apocalypsis, Domitianus scilicet. » Confer Victorini schol. in Apoc., cap. XIII, pag. 61, apud Galland.

(2) V. c., p. 418: « Sicut igitur cælum intelligitur ara aurea. »

(3) Videtis Admonitionem Maurinorum de subsequenti expositione in Apocalypsin, tom. XVI, opp. D. Augustini, edit. Venet., in-4°, p. 618.

(4) *Bibliothec. PP. Lugdun.* tom. III, p. 414.

(5) Lardner., loc. cit. p. 193, 196.

(6) Caveus, loc. cit.

(7) Oelrichs, et Schœnemann, loc. cit.

(8) Tillemont., loc. cit., p. 134.

criptis sancto Victorino Petavionensi episcopo ac martyri Hymnus de *sancta Cruce*, seu de *Paschate*, vel de *Baptismo* inter D. Cypriani opera relatus (1) adtribuatur; eundemque Hymnum venerabilis Beda noster sub nomine Victorini allegat (2) hisce verbis: Qua ductus opinione Victorinus pictaviensis antistes Ecclesiæ de Golgotha scribens ita inchoat.

Est locus ex omni medium, quem cernimus orbe,
Golgotha Judæi patrio cognomine dicunt.

Est hoc carmen admodum præclarum, et spectato nostri auctoris stylo elegantius, quam ut possit vel debeat eidem adtribui. Ex hoc carmine cognoscimus referente Tillemontio (3), quod multi homines Christianam religionem profiteri ea ætate voluerint, qui ne quidem usque ad baptismum in ea inmoti perseverarunt.

Carmen seu versus incerti auctoris adversus Marcionem vulgo inter Tertulliani scripta edi solitos. Victorino vindicare studet sæpe jam citatus Tillemontius (4). Quam sententiam etsi nostram facere nolumus (supote levi nixam conjecturæ) (5) tamen opus illud ad sæculum tertium referre non dubitamus, quod tractatio docet, maximeque index Episcoporum romanorum, quem continet.

Recepit auctor istius scripti e libris ambiguis Epistolam ad Hebræos uti ex hisce constat versibus (6).

Sanguine nam vituli populum, simul omnia vasa
Atque sacerdotis et scripta volumina legis
Sparsit, aqua mixto. (*Collat. Hebræor.*, ix, 19).
Hoc Dominus noster, qui nos sua morte redemit.
Extra castra volens populi vinum passus iniqui.
(*Vide Hebr.*, xiii, 12).
Fœderis hinc etiam novi inenarrabilis auctor
Discipulus Joannes animas pro nomine passas
Testatur tali sese vidisse sub ara,
Clamantes Dei vindictam pro eade potentis.
(*Vide Apocalypsin*, vi, 5).

Et ibidem, pag. 805. edit. Paris., 1634, ac Venetæ, 1744, pag. 657.

Sic quoque Joannes: sic pandit Spiritus illi,
Tot numero solis senioribus iusuper albis
(*Vide Apoc.*, vi, 4).

Sanctus Hieronymus (7) citat commentarium Victorini in Dialogos M. T. Ciceronis; verum argumentum ejusmodi materiae potius convenit Victorino Africano, qui fuit rhetorices professor.

(1) *De Cruce Domini*, p. 4, append. oper. Cypriani.
(2) Be-la, *de locis Sanctis*, cap. 2, p. 317, Cantabrig. 1722.

(3) Tillemont., loc. cit., pag. 134.

(4) *Id.*, ibid.

(5) Quia scilicet huic opusculo optime congruit illud, quod divus Hieronymus de modica sancti Victorini linguæ latinæ peritia retulit.

(6) Inter opera Tertulliani Parisiis edita 1634, p. 804, et edit. Venet., 1744, p. 636.

(7) Hieronym., lib. 1, c. 16, *adv. Rufin.*, p. 459. edit. Venet. 1766.

ARTICULUS IV.

Observationes theologicae in genuina S. Victorini opuscula et editionum recensio.

Doctrina S. Victorini de quatuor Evangeliiis, etc. — In Fragmento de Fabrica mundi, in quo de opere septimi diei disserit, observat S. Victorinus inter alia tanquam notatu dignum, quatuor animalia ante thronum Dei, quatuor Evangelia, et quatuor flumina in paradiso fluentia(1), Evangelium S. Joannis in eodem tractatu hoc modo adducitur(2), *Joannes Evangelista sic dicit: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* In scholiis suis in Apocalypsin beati Joannis de iisdem quatuor Evangeliiis ita discurret(3): *Quatuor animalia quatuor sunt Evangelia.* « Primum animal simile leoni, et secundum simile vitulo, et tertium habens faciem similem homini, et quartum simile aquilæ volanti. . . . Animalia igitur quod differentia sunt vultu, hanc habent rationem; simile leoni animal Marcum designat, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur. Homini autem figura enitur Mattheus enuntiare nobis genus Mariæ(4), unde carnem accepit Christus. Ergo dum enumerat ab Abraham usque ad David, et usque ad Joseph, tanquam de homine locutus est. Ideo prædicatio ejus hominis effigiem ostendit. Lucas sacerdotium Zachariæ offerentis hostiam pro populo, et apparentem sibi angelum dum enarrat, propter Sacerdotium et hostiæ conscriptionem, vituli imaginem tulit. Joannes Evangelista aquilæ similis, assumptis pennis ad altiora festinans, de Verbo Dei disputat. Marcus Evangelista sic incipiens: *Initium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia Propheta, vox clamantis in deserto, leonis habet effigiem.* Mattheus autem: *Liber generationis Jesu Christi Filii David, Filii Abraham;* hæc est facies hominis. Lucas vero dixit: *Fuit Sacerdos nomine Zacharias, de vice Abia, et mulier ei de filiabus Aaron;* hæc est imago vituli. At Joannes cum incipit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum;* similitudinem aquilæ volantis ostendit(5). Non solum autem Evangelistæ sed et ipsum Verbum Dei Patris omnipotentis, qui est Filius ejus D. N. Jesus Christus, fert easdem imagines in tempore adventus sui. Cum nobis prædicat, est tanquam leo, et catulus leonis: et cum propter salutem hominum homo factus est ad mortem devincendam, et universos liberandos, et quod seipsum obtulerit hostiam patri pro nobis, vitulus dictus est. Et quod mortem devicerit et ascen-

(1) Victorin., de Fabrica Mundi, cap. II, apud Galland., t. IV, p. 49; et apud Caveum, tom. I, p. 148; et in hac edit. Paris., hoc volum., p.

(2) Id., ibid., cap. IV, p. 50, et apud Cave, p. 149.

(3) Victorin., schol. in Apocal., ex cap. IV, p. 55, apud Galland.

(4) Vide, ut tradat Victorinus Mattheum genealogiam nobis Mariæ non Christi describere, secus atque major hodie theologorum pars opinatur.

(5) Similia habentur in commentario S. Victorini in Apocalypsin, apud Biblioth. patrum. Lugdun., Tom. III, p. 416.

dit in cælos extendens alas suas, et protegens plebem suam, aquila volans nominatus est. Hæc ergo prædicationes, quamvis quatuor sint, una est tamen, qui de uno ore processit. Oculos autem intus et foris habere ea animalia in prædicatione novi Testamenti, providentiam spiritualem ostendit, quæ et secreta cordis inspicit, et supervenientia videt, quæ sunt intus et foris. In hoc S. Victorini loco omnia quatuor Evangelia, singulorumque initium, vel saltem ab initio statim obvenientes res in iis deprehendimus; unde hic locus a nobis maximo in pretio habendus est.

Evangelium Joannis quo tempore, ac qua occasione scriptum?— Non solum S. Victorinus adnotat tempus, quo S. Joannes suum Evangelium conscripserit, sed qua etiam occasione permotus fuerit. Composuit scilicet illud, postquam in Patmos insulam Joannes relegatus fuit, eo consilio, ut eo tempore exortas hæreses refutaret atque destrueret(1). « Ostensa arundo similis virgæ (verba sunt S. Victorini) hæc ipsa est Apocalypsis, quam postea exhibuit Ecclesiis: nam et Evangelium perfectæ fidei nostræ salutis causa postea scripsit. Cum enim esset Valentinus et Cerinthus, et Ebion, et ceteri scholæ Satanæ diffusi per orbem, convenerunt ad illum de finitimis provinciis omnes episcopi, et compulerunt eum, ut et ipse testimonium conscriberet. » Haud absimilia habentur in commentario Victorini in Apocalypsin(2).

Actus Apostolorum a S. Victorino laudati. — Actuum apostolorum meminit sanctus Victorinus bina vice in hisce scholiis in Apocalypsin; et quidem dum ita scribit(3): « Et nos legimus in Actis Apostolorum, quemadmodum loquens discipulis suis, raptus est in cælos. » Atque alibi(4): « Sicut Petrus ad Judæos exclamavit: Dextera Dei exaltatus acceptum a Patre Spiritum effudit, hunc quem videtis. »

De Divi Pauli Epistolis. — In fragmento de fabrica mundi, quod Caveus primus edidit, occurrit in meditationibus Victorini in septimum diem, quo Deus ab omni labore requievit, inter alia de hoc notatu digno numero exempla et sequens: *Et septem Ecclesiæ apud Paulum*(5). Ubi margo editionis Cavei habet pro *Paulum, Apocalypsin*, sed male, et recte *Paulum*; nam Cyprianus, de exhortatione martyrii, pag. 125, edit. Amstel. et Bremensis, pag. 179, ait: « Apostolus Paulus, qui hujus legitimi numeri et certi meminit, ad septem Ecclesias scribit. » Vide et

(1) Victorin., in schol. in cap. XI, Apocal., p. 59, apud Galland.

(2) Victo. in., in Apoc., p. 418, c. in Bibl. patrum Lugd.

(3) Id., in schol. in cap. XII, Apoc., p. 60, apud Galland, et in hoc volum. Eadem habentur comment. in Apocal., p. 419, A. Bibl. patrum. Lugd. Coll. act. I. 9—11.

(4) Id., ibid., in cap. I, p. 55, Galland. Coll. Act., II, 55. Similia occurrunt in comment. in Apoc., p. 415.

(5) Victorin. Fragm. de Fabrica Mundi apud Caveum Hist. litterar. p. 149, A. et apud Galland. tom. IV. Bibl. VV. PP. p. 50. B. § 5.

alia ibidem hunc locum illustrantia. Quod vero Victorinus intellexerit septem Ecclesias, ad quas tot Epistolæ in collectione paulina directæ sunt, ex duplici auctoris nostri loco, uno in scholiis in Apocalypsin, altero ejusdem in commentario in Apocalypsin manifeste constat; in utroque hæc habentur (1): « Istæ septem stellæ sunt septem Ecclesiæ, ad quas fecit Epistolas; non quia ipsæ solæ sunt Ecclesiæ, aut principes, sed quod uni dicit, omnibus dicit. Unde et in toto orbe septennatim Ecclesias omnes, septem esse nominatas, et unam esse Catholicam, Paulus docuit, scribens ad septem Ecclesias, uti ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philipenses, ad Colossenses, ad Thessalonicenses. Postea singularibus personis scripsit, ne excederet modum septem Ecclesiarum. Et in brevi contrahens prædicationem suam ad Timotheum ait: ut scias, qualiter debeas conversari in Ecclesia Dei vivi. »

Prima Petri Apostoli Epistola a Victorino laudata. — Sanctum Victorinum divi Petri Epistolam primam agnovisse patet et ex scholiis, et commentario ejus in Apocalypsin; ait enim ad verba hæc Apocalypseo, 1, 6: « Et fecit nos regnum et Sacerdotes (2). » Id est omnium fidelium Ecclesiam, sicut Petrus quoque Apostolus dicit (3): « Gens sancta, regale Sacerdotium. »

Apocalypsis Joanni Evangelistæ diserte attribuitur. — In libelli fragmento S. Victorini, de Fabrica mundi, etiam Apocalypsis Joannæ expressa mentio habetur. Nam leguntur in fine istius fragmenti verba hæc (4): « Itaque sine dubio autem diei angeli duodecim, noctis angeli duodecim pro numero scilicet horarum; hi sunt namque quatuor viginti testes dierum et noctium, qui sedent ante thronum Dei coronas aureas in capitibus suis habentes, quos Apocalypsis Joannis apostoli et evangelistæ seniores vocat. »

Tempus scriptæ Apocalypsis et locus. — Annotat S. Victorinus, episcopus et martyr, hisce in scholiis tempus, quo Apocalypsis a S. Joanne apostolo exarata fuit, dum ait in cap. XIII, 10: « Intelligi oportet tempus, quo scripta Apocalypsis edita est: quoniam tunc erat Cæsar Domitianus; ante illum autem fuerat Titus frater illius; et Vespasianus, Otho, Vitellius et Galba. Isti sunt quinque, qui ceciderunt; unus exstat, sub quo scripta est Apocalypsis Domitianus scilicet (5). » Et paulo superius in cap. X, 11, scribit (6): « Hoc dicit propterea, quod, quando hæc Joannes vidit, erat in insula Pathmos, in metallo damnatus a Domitiano Cæsare: ibi ergo vidit Apocalyp-

sin: et cum senior jam putaret se per passionem accepturum receptionem, interfecto Domitiano omnia ejus judicia soluta sunt, et Joannes, de metallo dimissus, sic postea tradidit hanc eandem, quam acceperat a Deo Apocalypsin. » Confer Commentarium Victorini in Apocalypsin, tom. III. Bibl. Patrum Lugdun., pag. 420, c et g.

Numerus librorum Veteris Testamenti. — De Veteri Testamento sequentia notanda veniunt apud sanctum Victorinum nostrum. Computat viginti quatuor Veteris Testamenti libros dum ait (1): « Viginti quatuor seniores viginti quatuor libri sunt prophetarum, et legis referentes testimonia iudicii. . . ALAS SENAS testimonia sunt Veteris Testamenti librorum. Ideo viginti et quatuor totidem faciunt, quot sunt seniores super tribunalia sedentes. . . Sunt autem libri Veteris Testamenti, qui accipiuntur viginti quatuor, quos in Epitomis Theodori invenies (2). » Eadem fere verba occurrunt in Commentario Victorini, in Apocalypsin, in Bibl. Patrum, Lugd., tom. III, p. 417.

Veteris Testamenti cum novo connexio. — Tradit præterea sanctus martyr et episcopus, quod novum fœdus fidem atque fundamentum habere debeat in veteri fœdere, cui innititur, ac quasi superstruitur; scribit enim (3): « Nec prædicatione cum novo populum Christianum significat cantantem canticum novum, id est confectionem suam publice conferentem. Novum est, Filium Dei hominem fieri: novum est, cum corpore in cælum ascendere: novum est, remissionem peccatorum hominibus dare: novum, sancto Spiritu signare homines: novum est, sacerdotium accipere sacre observationis, et regnum expectare immensæ repromissionis. Cithara, et chorda in ligno extensa, significat carnem Christi passionis ligno conjunctam: Phiala confessionem, et novi Sacerdotii propaginem: angelorum autem multorum, imo omnium laus, omnium salus est, et testimonium universæ creationis Domino nostro referentium gratulationem liberationis hominum de clade mortis. Resignatio sigillorum apertio est Veteris Testamenti, et prædicatorum prænantio in novissimo tempore futurorum (4). »

De Jesu Christo Domino nostro docet S. Victorinus (5), quod sit Filius Dei ante originem sæculi apud Patrem genitus, homo factus in anima vera et carne; pro salute nostra homo factus (6): Patrem confiteri omnipotentem esse dicimus (verba sunt

(1) Victorin., in schol. in Apocalyp., cap. II, p. 55, apud Galland., et in Commentar. in Apocalyp., p. 415, D, E, in Bibl. Patrum Lugdun.

(2) Id., in schol. in cap. I Apoc., p. 52, A, et comment. in Apoc., p. 414, II, in Bibl. Patrum Lugd.

(3) I Petr., II, 9.

(4) Victorin., Fragm. de Fabrica mundi, apud Cave p. 449, et apud Galland., n. VI, p. 51, et non in hoc volumine.

(5) Victorin., schol. in Apoc., p. 61, C, apud Galland., et in hoc tomo, pag.

(6) Id., ibid., pag. 59.

(1) Id., ibid., pag. 55.

(2) Id., ibid., pag. 56, A. Interciderunt sicut alia pleraque hujus Theodori monumenta: de quo, quid tibi pro certo referam, inquit Gallandus in nota I, non habeo: nam quo minus eundem Heracleensem aut Antiochenum illum esse affirmem, ratio temporum refragatur.

(3) Victorin., in schol. in Apoc., pag. 55, D. Conf. Comment. Victor. in Apoc., p. 417, A, apud Bibl. Pat. Lugd., loc. cit.

(4) Id., ibid., p. 56, D, E, in hoc vol., pag. et Commentar. in Apoc., p. 417, F.

(5) Id., ibid., p. 59, A.

(6) Id., ibid., p. 55, C.

ARTICULUS IV.

Observationes theologicae in genuina S. Victorini opuscula et editionum recensio.

Doctrina S. Victorini de quatuor Evangeliiis, etc. — In Fragmento de Fabrica mundi, in quo de opere septimi diei disserit, observat S. Victorinus inter alia tanquam notatu dignum, quatuor animalia ante thronum Dei, quatuor Evangelia, et quatuor flumina in paradiso fluentia(1), Evangelium S. Joannis in eodem tractatu hoc modo adducitur(2), *Joannes Evangelista sic dicit: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* In scholiis suis in Apocalypsin beati Joannis de ii-dem quatuor Evangeliiis ita discurt(3): *Quatuor animalia quatuor sunt Evangelia. « Primum animal simile leoni, et secundum simile vitulo, et tertium habens faciem similem homini, et quartum simile aquilæ volanti . . . Animalia igitur quod differentia sunt vultu, hanc habent rationem; simile leoni animal Marcum designat, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur. Hominiis autem figura enitur Matthæus enuntiare nobis genus Mariæ (4), unde carnem accepit Christus. Ergo dum enumerat ab Abraham usque ad David, et usque ad Joseph, tanquam de homine locutus est. Ideo prædicatio ejus hominis effigiem ostendit. Lucas sacerdotium Zachariæ offerentis hostiam pro populo, et apparentem sibi angelum dum enarrat, propter Sacerdotium et hostiæ conscriptionem, vituli imaginem tulit. Joannes Evangelista aquilæ similis, assumptis pennis ad altiora festinans, de Verbo Dei disputat. Marcus Evangelista sic incipiens: *Initium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaia Propheta, vox clamantis in deserto, leonis habet effigiem. Matthæus autem: Liber generationis Jesu Christi Filii David, Filii Abraham;* hæc est facies hominis. Lucas vero dixit: *Fuit Sacerdos nomine Zacharias, de vice Abia, et mulier ei de filiabus Aaron;* hæc est imago vituli. At Joannes cum incipit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum;* similitudinem aquilæ volantis ostendit (5). Non solum autem Evangelistæ sed et ipsum Verbum Dei Patris omnipotentis, qui est Filius ejus D. N. Jesus Christus, fert easdem imagines in tempore adventus sui. Cum nobis prædicat, est tanquam leo, et catulus leonis: et cum propter salutem hominum homo factus est ad mortem devincendam, et universos liberandos, et quod seipsum obtulerit hostiam patri pro nobis, vitulus dictus est. Et quod mortem devicerit et ascen-*

A dit in cælos extendens alas suas, et protegens plebem suam, aquila volans nominatus est. Hæc ergo prædicationes, quamvis quatuor sint, una est tamen, qui de uno ore processit. Oculos autem intus et foris habere ea animalia in prædicatione novi Testamenti, providentiam spiritualem ostendit, quæ et secreta cordis inspicit, et supervenientia videt, quæ sunt intus et foris. » In hoc S. Victorini loco omnia quatuor Evangelia, singulorumque initium, vel saltem ab initio statim obvientes res in iis deprehendimus; unde hic locus a nobis maximo in pretio habendus est.

Evangelium Joannis quo tempore, ac qua occasione scriptum? — Non solum S. Victorinus adnotat tempus, quo S. Joannes suum Evangelium conscripserit, sed qua etiam occasione permotus fuerit. Composuit scilicet illud, postquam in Patmos insulam Joannes relegatus fuit, eo consilio, ut eo tempore exortas hæreses refutaret atque destrueret (1). « Ostensa arundo similis virgæ (verba sunt S. Victorini) hæc ipsa est Apocalypsis, quam postea exhibuit Ecclesiis: nam et Evangelium perfecte fidei nostræ salutis causa postea scripsit. Cum enim esset Valentinus et Cerinthus, et Ebion, et cæteri scholæ Satanae diffusi per orbem, convenerunt ad illum de finitimis provinciis omnes episcopi. et compulerunt eum, ut et ipse testimonium conscriberet. » Haud absimilia habentur in commentario Victorini in Apocalypsin (2).

Actus Apostolorum a S. Victorino laudati. — Actuum apostolorum meminit sanctus Victorinus bina vice in hisce scholiis in Apocalypsin: et quidem dum ita scribit (3): « Et nos legimus in Actis Apostolorum, quemadmodum loquens discipulis suis, raptus est in cælos. » Atque alibi (4): « Sicut Petrus ad Judæos exclamavit: Dextera Dei exaltatus acceptum a Patre Spiritum effudit, hunc quem videtis. »

De Divi Pauli Epistolis. — In fragmento de fabrica mundi, quod Caveus primus edidit, occurrit in meditationibus Victorini in septimum diem, quo Deus ab omni labore requievit, inter alia de hoc notatu digno numero exempla et sequens: *Et septem Ecclesiarum apud Paulum* (5). Ubi margo editionis Cavei habet pro *Paulum, Apocalypsin*, sed male, et recte *Paulum*; nam Cyprianus, de exhortatione martyrii, pag. 125, edit. Amstel. et Bremensis, pag. 179, ait: « Apostolus Paulus, qui hujus legitimi numeri et certi meminit, ad septem Ecclesias scribit. » Vide et

(1) Victorin., de Fabrica Mundi, cap. II, apud Galland., t. IV, p. 49; et apud Caveum, tom. I, p. 148; et in hac edit. Paris., hoc volum., p.

(2) Id., ibid., cap. IV, p. 50, et apud Cave, p. 149.

(3) Victorin., schol. in Apocal., ex cap. IV, p. 55, apud Galland.

(4) Vide, ut tradat Victorinus Matthæum genealogiam nobis Mariæ non Christi describere, secus atque major hodie theologorum pars opinatur.

(5) Similia habentur in commentario S. Victorini in Apocalypsin, apud Biblioth. patrum Lugdun., Tom. III, p. 416.

(1) Victorin., in schol. in cap. XI, Apocal., p. 59, apud Galland.

(2) Victo. in., in Apoc., p. 418, c. in Bibl. patrum Lugd.

(3) Id., in schol. in cap. XII, Apoc., p. 60, apud Galland, et in hoc volum. Eadem habentur comment. in Apocal., p. 419, A. Bibl. patrum. Lugd. Coll. act. I. 9—11.

(4) Id., ibid., in cap. I, p. 55, Galland. Coll. Act., II, 35. Similia occurrunt in comment. in Apoc., p. 415.

(5) Victorin. Fragm. de Fabrica Mundi apud Caveum Hist. litterar. p. 149, A. et apud Galland. tom. IV. Bibl. VV. PP. p. 50. B. § 5.

alia ibidem hunc locum illustrantia. Quod vero Victorinus intellexerit septem Ecclesias, ad quas tot Epistolæ in collectione paulina directæ sunt, ex duplici auctoris nostri loco, uno in scholiis in Apocalypsin, altero ejusdem in commentario in Apocalypsin manifeste constat; in utroque hæc habentur (1): « Istæ septem stellæ sunt septem Ecclesiarum, ad quas fecit Epistolas; non quia ipsæ solæ sunt Ecclesiarum, aut principes, sed quod uni dicit, omnibus dicit. Unde et in toto orbe septennatim Ecclesias omnes, septem esse nominatas, et unam esse Catholicam, Paulus docuit, scribens ad septem Ecclesias, uti ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philipenses, ad Colossenses, ad Thessalonicenses. Postea singularibus personis scripsit, ne excederet modum septem Ecclesiarum. Et in brevi contrahens prædicationem suam ad Timotheum ait: ut scias, qualiter debeas conversari in Ecclesia Dei vivi. »

Prima Petri Apostoli Epistola a Victorino laudata. — Sanctum Victorinum divi Petri Epistolam primam agnovisse patet et ex scholiis, et commentario ejus in Apocalypsin; ait enim ad verba hæc Apocalypseo, 1, 6: *Et fecit nos regnum et Sacerdotes* (2). « Id est omnium fidelium Ecclesiam, sicut Petrus quoque Apostolus dicit (3): *Gens sancta, regale Sacerdotium.* »

Apocalypsis Joanni Evangelistæ diserte attribuitur. — In libelli fragmento S. Victorini, de Fabrica mundi, etiam Apocalypsis Joannæ expressa mentio habetur. Nam leguntur in fine istius fragmenti verba hæc (4): « Itaque sine dubio autem diei angeli duodecim, noctis angeli duodecim pro numero scilicet horarum; hi sunt namque quatuor viginti testes dierum et noctium, qui sedent ante thronum Dei coronas aureas in capitibus suis habentes, quos Apocalypsis Joannis apostoli et evangelistæ seniores vocat. »

Tempus scriptæ Apocalypsis et locus. — Annotat S. Victorinus, episcopus et martyr, hæc in scholiis tempus, quo Apocalypsis a S. Joanne apostolo exarata fuit, dum ait in cap. XIII, 10: « Intelligi oportet tempus, quo scripta Apocalypsis edita est: quoniam tunc erat Cæsar Domitianus; ante illum autem fuerat Titus frater illius; et Vespasianus, Otho, Vitellius et Galba. Isti sunt quinque, qui ceciderunt; unus exstat, sub quo scripta est Apocalypsis Domitianus scilicet (5). » Et paulo superius in cap. X, 11, scribit (6): « Hoc dicit propterea, quod, quando hæc Joannes vidit, erat in insula Pathmos, in metallo damnatus a Domitiano Cæsare: ibi ergo vidit Apocalyp-

sin: et cum senior jam putaret se per passionem accepturum receptionem, interfecto Domitiano omnia ejus judicia soluta sunt, et Joannes, de metallo dimissus, sic postea tradidit hanc eandem, quam acceperat a Deo Apocalypsin. » Confer Commentarium Victorini in Apocalypsin, tom. III. Bibl. Patrum Lugdun., pag. 420, c et g.

Numerus librorum Veteris Testamenti. — De Veteri Testamento sequentia notanda veniunt apud sanctum Victorinum nostrum. Computat viginti quatuor Veteris Testamenti libros dum ait (1): « Viginti quatuor seniores viginti quatuor libri sunt prophetarum, et legis referentes testimonia judicii. . . ALAS SENAS testimonia sunt Veteris Testamenti librorum. Ideo viginti et quatuor totidem faciunt, quot sunt seniores super tribunalia sedentes. . . Sunt autem libri Veteris Testamenti, qui accipiuntur viginti quatuor, quos in Epitomis Theodori invenies (2). » Eadem fere verba occurrunt in Commentario Victorini, in Apocalypsin, in Bibl. Patrum, Lugd., tom. III, p. 417.

Veteris Testamenti cum novo connexio. — Tradit præterea sanctus martyr et episcopus, quod novum fœdus fidem atque fundamentum habere debeat in veteri fœdere, cui innititur, ac quasi superstruitur; scribit enim (3): « Nec prædicatione cum novo populum Christianum significat cantantem canticum novum, id est confectionem suam publice conferentem. Novum est, Filium Dei hominem fieri: novum est, cum corpore in cælum ascendere: novum est, remissionem peccatorum hominibus dare: novum, sancto Spiritu signare homines: novum est, sacerdotium accipere sacræ observationis, et regnum expectare immensæ repromissionis. Cithara, et chorda in ligno extensa, significat carnem Christi passionis ligno conjunctam: Phiala confessionem, et novi Sacerdotii propaginem: angelorum autem multorum, imo omnium laus, omnium salus est, et testimonium universæ creationis Domino nostro referentium gratulationem liberationis hominum de clade mortis. Resignatio sigillorum apertio est Veteris Testamenti, et prædicatorum prænuntiatio in novissimo tempore futurorum (4). »

De Jesu Christo Domino nostro docet S. Victorinus (5), quod sit Filius Dei ante originem sæculi apud Patrem genitus, homo factus in anima vera et carne; pro salute nostra homo factus (6): Patrem confiteri omnipotentem esse dicimus (verba sunt

(1) Victorin., in schol. in Apocalyp., cap. II, p. 55, apud Galland., et in Commentar. in Apocalyp., p. 415, D, E, in Bibl. Patrum Lugdun.

(2) Id., in schol. in cap. I Apoc., p. 52, B, et comment. in Apoc., p. 414, II, in Bibl. Patrum Lugd.

(3) I Petr., II, 9.

(4) Victorin., Fragm. de Fabrica mundi, apud Cave p. 149, et apud Galland., n. VI, p. 51, et non in hoc volumine.

(5) Victorin., schol. in Apoc., p. 61, C, apud Galland., et in hoc tomo, pag.

(6) Id., ibid., pag. 59.

(1) Id., ibid., pag. 55.

(2) Id., ibid., pag. 56, A. Interciderunt sicut alia pleraque hujus Theodori monumenta: de quo, quid tibi pro certo referam, inquit Gallandus in nota 1, non habeo: nam quo minus eundem Heracleensem aut Antiochenum illum esse affirmem, ratio temporum refragatur.

(3) Victorin., in schol. in Apoc., pag. 55, D. Conf. Comment. Victor. in Apoc., p. 417, A, apud Bibl. Pat. Lugd., loc. cit.

(4) Id., ibid., p. 56, D, E, in hoc vol., pag. et Commentar. in Apoc., p. 417, F.

(5) Id., ibid., p. 59, A.

(6) Id., ibid., p. 55, C.

S. Victorini) (1) et hujus Filium Christum « ante originem sæculi apud Patrem genitum, hominem factum in anima vera et carne, utraque miseria et morte devicta, et in cælos, cum corpore a Patre receptum, effudisse Spiritum sanctum, donum et pignus immortalitatis. »

Septem dona Spiritus sancti. — In fragmento de Fabrica mundi, de septem donis Spiritus sancti in hunc modum disserit (2) : « Hi septem Spiritus nomina sunt eorum Spiritus, qui supra Christum Dei requieverunt (*Isaiæ*, xi). Summum ergo cælum sapientiæ, secundum intellectus, tertium consilii, quartum virtutis, quintum scientiæ, sextum pietatis, septimum timoris Dei. Hoc igitur verbum cum lucem fecit, sapientiæ vocatur; cum cælum, intellectus : cum terram et mare, consilium : cum solem et lunam, cæteraque, clara virtus; terræ ac maris excitat scientiæ; cum hominem fluxit, pietas : cum hominem benedixit, ac sanctificat, timor Dei nomen habet. »

Jejunium in Parasceve. Diei Dominicæ celebratio Sabbatumque in Dominicam mutatum. — Meminit etiam sanctus Victorinus celebrationis dominicæ, et mutati sabbati in dominicam, dum ita loquitur (3) : « Et ut ex ea re longius enarrem : Ecce quatuor animalia ante thronum Dei, quatuor Evāgelia, quatuor flumina in paradiso fluentia, quatuor generationes populorum ab Adama usque ad Noe, a Noe usque ad Abraham, ab Abraham usque ad Moysen, a Moysen usque ad Christum Dominum Filium Dei : Die quinto terra et aqua foetus suos ediderunt. Die sexto creata sunt, quæ deerant, ac sic Deus hominem de humo instruxit, Dominum omnium rerum, quæ super terram, et super aquam creavit : prius tamen angelos atque archangelos creavit. Hic dies sextus *Parasceve* appellatur, preparatio scilicet regni. Ideo autem prius opera sua consummavit, quam angelos crearet, et hominem fabricavit, ne forte adjuutores se fuisse falsa dictione asseverarent. Hoc quoque die *ob Passionem Domini N. Jesu Christi, aut stationem Deo, aut jejunium facimus.* Die septimo requievit ab omnibus operibus suis, et benedixit eum, et sanctificavit; idcirco, ut die Dominico cum gratiarum actione ad panem exeamus, et non cum Judæis sabbatum observare videamur, quia ipse Dominus est sabbati, Parasceve solemus supponere et sabbatum. Christus igitur sabbatum corpore suo resolvit. Jesus quoque Nave et ipse sabbatum resolvit; die enim sabbati præcepit filiis Israel, ut muros civitatis Jericho tubicinibus circumirent, et bellum Allophilis iudicarent. Mathathias autem princeps Juda sabbatum resolvit; nam prefectum antiqui regis Syriæ sabbato occidit, et Allophilos sua persecutione subjecit. Quapropter verum illud sabbatum septem millia anni, in quo Christus cum electis suis regnaturus est. »

(1) Victorin., in Schol. in Apoc., p. 55. D. Conf. Comm., p. 417 et Comment. in Apoc., p. 59, A.

(2) Victorin., de Fabrica mundi, n. 5 et 6, apud Galland. p. 50, et in hoc tomo.

(3) Id., ibid., p. 49, n. 2 et 3.

Editiones operum S. Victorini Petavionensis. — Tractatum sancti Victorini, de Fabrica mundi, primus edidit Caveus, tom. i Hist. litter. de Scriptor. Eccles., pag. 403, Londini, in fol., 1689, recusum cum nonnullis notis criticis cl. Walkeri, Oxonii, 1740, et Basileæ, 1741, a pag. 148—151, in Historia litteraria Cavei. Atque hanc postremam in recudendo hoc Victorini fragmento secutus est editionem Gallandius in Bibliotheca veterum Patrum, tom. iv, p. 40—52, quam more suo in aliquot sectiones divisit, auxitque nonnullis observationibus.

Scholia S. Victorini Petavionensis in Apocalypsin, Bononiæ, in-8, a Basilio Millanio, 1558, primum edita, et a Gallandio in Bibliothecam veterum Patrum recepta fuere, vol. iv, pag. 52—64. Analy- in horum duorum opusculorum exhibet indefessus P. Dominicus Schrammuis, tom. viii, a pag. 24—56.

Commentarius S. Victorini in Apocalypsin, cujus editionem primam hucusque ignoro (ita scribit cl. Alb. Fabricius, *Bibl. med. et infimæ latinitatis*, tom. vi, lib. 20, pag. 295, edit. Mansi, 1754, Patavii, in-4) illatus est postea in Bibliothecas patrum, Parisiensem, de anno 1644, a pag. 507, tom. i Lugdunensem, pag. 414—421, tom. iii.

Carmina duo, de *Jesu Christo, Deo et homine* unum, alterum de *Pascha*, seu lignum vitæ inscriptum, in Gregorii Fabricii poetarum veterum ecclesiasticorum operibus christianis, pag. 761, impressa habentur.

Ad hæc falsa Victorino adscripta opuscula pertinet editio facta Gothæ sub prelo Reyher. p. Jo. Mich. Schallium, 1652, in-8. Sanctæ reliquiæ duum Victorinorum, pictaviensis unus episcopi martyris, aliterius Caii Marii, rhetoris primum romani et consularis viri clarissimi conversi, deinde disputatoris subtilissimi, hoc est christiana eorundem in prorsa (sit vitio typ. excusum) et versa oratione scripta : Illius quidem commentarius in Apocalypsin Joannis, et tria elegantissima de Jesu Christo Deo et homine, ejusque Pascha seu cruce, nec non de septem martyribus fratribus Macchabæis, carmina : hujus, etc. Omnia et singula cum notis et præfatione D. Andree Rivini (Prof. Lips.), qui suis sumptibus excudi fecit.

De viris Victorinis. — Pro Coronide hic animadvertendum, 1° quod eruditissimus Launois in altera minore dissertatione annotet etiam (1); sub eodem nomine (scilicet Victorini) quinque diversos auctores insignitos fuisse; quorum primus est, opinionis Praxæ assertor, cujus meminit Tertullianus (2); secundus vero iste, de quo hucusque actum : romanus quidam rhetor, de quo Augustinus (3), tertius numeratur : quartus autem fuit ille massiliensis, cujus mentionem facit Gennadius (4). Ultimus tandem sive

(1) Launoii opp., tom. ii, p. 945, et seq.

(2) Tertullian., de Præscript. Hæretic., cap. 53.

(3) August., lib. viii, confes., cap. 2.

(4) Gennad., de script. eccles., cap. 60. Conf. Sidon. Ep. lib. v, Epist. 21. Floruit hic massiliensis, judice Caveo, anno 454.

quintus, orator quidam, cognomine Lampadius, de quo commemorat Photius (1). Videsis hanc dissertationem. 2° Quod Gelasius, romanus Pontifex, Victorini opuscula inter apocrypha suo decreto recensuit (2); ea fortasse de causa, quod millenariorum errore aspersa essent, ut testatur Hieronymus pluribus in locis. Sed, iudice doctissimo viro Christ. Frider. Schmidio (3) loca Hieronymi nos quidem exceptione

(1) Phot., in Bibl., cod. 401, p. 276.

(2) Lab., *Concilior.*, tom. iv, p. 4261 et Mansi, *Collect. Concilior.*, tom. viii, col. 152.

(3) Chr. Frid. Schmid., *Historia antiqua et vindictio Canonis*, p. 555, in not.

majora haud dixerimus. Quamvis enim recte affirmari possit, scriptores, quos pungit Hieronymus, *chiliasmum* tenuisse, atque in eo describendo passim a *Joanna Apocalypsi* aberrasse: falsissimum tamen est, eosdem viros crassis illis opinionibus fuisse addictos, quas *Cerintho* affingere soliti sunt veteres, quasque Lardnerus (*Lardner.*, in *der Glaubwürdigkeit der evangel. Geschichte*, tom. II, P. II, p. 649 et seqq.) male facilis, doctoribus orthodoxis cum *Cerintho* illo communes fuisse arbitratur.

LUMPER.

S. VICTORINI MARTYRIS, PETAVIONENSIS EPISCOPI, QUI VERGENTE AD FINEM SÆCULO TERTIO FLORUIT, FRAGMENTUM.

INCIPIT TRACTATUS VICTORINI, DE FABRICA MUNDI.

COGITANTI^a mihi, ^b una cum animo meo conferenti, de fabrica mundi istius, in quo clausi tenemur, etiam velocitas fabricæ istius hæc est; sicut in libro Moy-

LECTIONES VARIANTES.

^a Ms. Cogitante Gall.

^b Forte et addend. Routh.

^c Forte Ornamentum Routh.

Bis continetur, quem de conditione ipsius scripsit, qui Genesis appellatur. Totam molam istam, Deus sex diebus in ornamento^c majestatis suæ expressit, septimo quibus^d benedictione^e. . . consecravit. Idcirco igitur, quoniam septenario numero dierum et

^d Forte Quietus Routh.

^e Forte suppl. Sua Routh.

COMMENTARIUS.

Tractatus Victorini de Fabrica mundi. Commentarioli edendi his verbis rationem reddit Guil. Cavius in *Hist. Lit.*, t. I, p. 147: « Extat penes me Victorini *tractatus* hæctenus ineditus *de Fabrica Mundi*, quem ex vetusto codice bibliothecæ Lambethanæ descripsit vir cl. Henricus Mauritius, S.T.P. Domino archiepiscopo a sacris domesticis, mecumque benigne communicavit. Et secunda jam vice ad finem ms. codicis recognovit vir doctissimus candidissimisque Joannes Batteley, doctor theologus ejusdem archiepiscopi sacellanus. Quis fuerit hic Victorinus, in cod. ms. non dicitur. Nostrum vero esse tum stylus, tum res ipsa aperte clamant, præsertim cum in eo Chiliastrarum error manifesto defendatur, quem Victorinum nostrum fovisse tradit Hieronymus (*de Script. Ill.*, c. 18). Videtur esse hic libellus ἀποσπασμάτων quoddam ex *Comment.* vel in *Genesis*, vel in *Apocalypsin* decerptum, quod proinde tum propter venerandam antiquitatem, tum propter celerissimi martyris famam hic subjungam. Sic ergo habet codex Lambethanus, vitiose quidem in nonnullis, quæ sensum alicubi minus clarum reddunt. Conjecturas quasdam, quas prædicti doctores subministrarunt, in marginem coniecimus. » Hæc vir præstantissimus. Postea vero doctus illæ novæ editionis *Historiæ Caviannæ* adornator, non tantum opusculum istud repetendum curavit, sed et aliud præterea codicis Lambethani exemplum accurate descriptum adjecit, addita notitia ejus, quæ sequitur. » Codex hic ms. quem descripsit Henricus Mauritius, posteaque recognovit Joannes Batteley, uterque Domino archiepiscopo Cant. a sacris domesticis, codex est membranaceus in quarto bibliothecæ Lambethanæ,

notatus ibidem, n° 90, vetustus sane, utpote qui 800, circiter annos habeat. Continet inter varios aliorum tractatus, hunc Victorini de Fabrica Mundi a p. 71, qui sine alterius codicis ope emaculati satis non potest, quod in aliis etiam libris, qui unico nituntur ms. codice, ut in Velleio Paterculo, Minicio, Arnobio, usu venit. Cum vero parum accurate descriptus antea et recognitus fuerit, denuo ad fidem ms. codicis recognovit vir cl. J. Walker S.T.P. et annotatiunculas insuper criticas in gratiam lectoris adjecit. » Accuratissimam autem postremam hanc recensionem fuisse mihi satis probavit ejusdem collatio cum codice ms., quam rogatu meo instituere dignatus est vir de patrio sermone litterisque humanioribus optime meritis Henricus Jo. Todd, qui domini archiepiscopi bibliothecam custodit. Ejusdem denique cl. Walkeri correctionibus, cujus merita in Ciceronem per Joannem Davesium satis nota sunt, symbolam addere meam constitui, nimirum ut purior, si non defæcata, evaderet sancti martyris oratio. Repetivit in tomo IV suæ *Bibliothecæ Patrum* Galandus Walkeri et apographum et notas, inque sectiones opusculum ipse divisit. ROUTH.

Et una cum animo meo conferenti. Particulam et supplere ausus sum. ROUTH.

Velocitas fabricæ istius hæc est. Saltem verbo durus hoc est, haud tentandum tamen, cum tota oratio scabra sit et parum latina. ROUTH.

Conditione. Gloss. Vet. *Conditio*, κατὰστασις. Hoc quidem loco pro creatione vox adhibita, sapius quod ecclesiasticos scriptores poni solita est pro re creata. ROUTH.

Septimo... consecravit. Ms. septimo quibus laborem